

Присутност православне догматике у структури живота Пастернаковог романа „Др Живаго“.

— Борис Пастернак — ДОКТОР ЖИВАГО — Просвета, Београд.

Има већ више од једне деценије како се светска јавност и књижевна критика занима романом „Др Живаго“. Дело руског књижевника, Бориса Пастернака, преминулог пре десет година у Москви. Признаје се већ да спада међу највише домете уметничких остварења нашег времена, а као што је добро познато награђено је и Нобеловом наградом за књижевност. Роман је од посебне важности и за православне хришћане, јер нам долази са тла Православне цркве, и сви догађаји, садржај овог рада, интимно су utkани у догматику наше Цркве. Запажено је колико је овај роман на оној еволутивној линији развоја словенске књижевности коју чини сам Достоевски; дело је заиста по дубини захвата теме као и уметничкој обради најближе овом великом класику светске књижевности. Исто тако и по својој мисаоној стваралачкој функцији као и оном уживању које пружа свом читаоцу овај роман несумњиво да већ стоји на врху листе најбољих светских романа. Примљен је као такав у светској читалачкој јавности, а исто тако и на исти начин потврђен у светској књижевној критици. Осврћемо се на овај роман, као православни читалац, јер и његов уметнички дах као и стваралачки замах израз су борбе, проблематике, историје, у којој стално присуствује и догматика Православне цркве.

У овим данима роман задобија поново све већу заинтересованост, а успело је адаптиран за филм који ћемо ускоро и код нас гледати, тако да је већ освојио ретку велику светску популарност.

Аутор овог романа, Борис Пастернак, познат више као песник, пореклом је из једне интелектуалне руско-јеврејске — хришћанске породице. Отац му је био сликар и интиман пријатељ са Лавом Николајевичем Толстојем. Овај податак може да буде од интереса, јер има нечег од присуства Толстојеве проблематике хришћанства у овом роману кроз лик једног рашићеног свештеника „по сопственој вољи“. Међутим, Пастернак остаје увек интимно у Православној цркви, и у свом тестаменту, према којем се и поступило, сахрањен је на једном малом сеоском гробљу, поред црквице, уз опело православног свештеника.

Овај податак је такође тесно utкан у грађу овог романа, који је у ствари једна више литерарна филозофија историје, или једно велико и лично искуство самог аутора о смислу историје. Јер нам аутор овог дела сам проповеда, кроз живот, своју хамлетовску борбу око историје и њених великих питања. Тако да тестамент Бориса Пастернака потврђује реалност једног посматрања живота и донетих решења. Од посебног је интереса овај роман и за једног богослова, јер се у њему сасвим сигурно потврђује значај

догме о васкрсењу, а онда и „црквеног опела“, као симбол решења питања смисла историје. То се некако појављује веома отворено, веома наглашено, у овом уметничком делу, али **наглашено** у смислу да то избија из самог живота, да га сам живот поставља као **главно питање**. Роман иначе и почиње и завршава се уз дискусију од коликог је значаја за процес живота оданост **бесмртности**, идеји слободе или васкрсења. Наравно, у „грађи романа“ ова се питања нити постављају нити решавају неком врстом спекулативне филозофије, већ једноставно наносе га саме чињенице живота, онако како то сам живот захтева и решава.

Због тога у овом делу не налазимо постављање никаквих теорија о смислу историје, о смислу прошлости или будућности. Тога нема. Али саме чињенице, како их ток живота наноси, и како се овде бележе, стално потврђују колико је и како ово уметничко дело претежно једна велика и значајна филозофија историје. Само ово дело није ни филозофско историјско истраживање свега онога што је било или онога што ће да буде, већ је слика живота који не може да постоји у својој реалности, који не може да се схвати као такав, уколико у исто време све то и није — један морални поредак који мора да има своју „теорију“, јер почива на Мисли, из које извире, у коју увире, као живот и слобода, због чега и нужно мора да се претпоставља и његово истраживање; уколико не, нема ни слободе. Садржај овог романа креће се у том поднебљу.

I

Роман се завршава смрћу његовог главног јунака, др Живага. Почиње такође сахраном, описом сахране и црквеног опела поводом смрти, мајке малог Јура, доцније др Живага. На сахрани др Живага присуствују његови пријатељи и поштоваоци као песника, али без свештеника — на опелу се дискутује о томе, изражава жаљење, јер је црквено опело, „погребна служба тако величанствена и свечана“ које „многи покојници нису достојни“ а др Живаго „све то заслужује, он би оправдао и искупио то „надгробније приданије творјашке пјесне алелуја“!“. Али, др Живаго је, каже се такође, морао ту жртву да поднесе, због деце која су очекивала од месних власти стипендије за школовање 1) Један податак,

узгредан, али је тесно повезан са целокупном садржином живота и структуре овог причања о једном бурном историјском догађају, једне велике револуције, у којој се преплеће интимна људска срећа и најстрашније људске суровости, уз стално присуство и идеје о васкрсењу, о љубави. Један велики процес развоја кроз материјалне и духовне подстреке, притисак, којег коначно јунак овог романа није могао да издржи до краја, да би се повратио том „прекинутом животу“, у физичком погледу, али, оном другом је успео, у свом процесу померања од спољњег ка унутрашњем, јер јунак овог романа се развијао са историјом чији је смисао и крај већ знао. Знао је да се једно друштво у свом стваралачком замаху развија кроз ступњеве, потребних и непотребних борби, условљених људским развојем појма слободе, еволутивних као и револуционих кретања.

Борис Пастернак такође дели историју на ону „пре Христа“ и нови период који наступа „после Христа“. Римска, стара, империја је доживела свој крах, настаје једна нова. У њеним темељима, у њеном основном или суштинском веровању учење је „провинцијалца“, Галилејца, Христа. Једно велико васкрсење, један велики нови живот. Сви нови проломи варваризма, бруталности, и у овом новом периоду, прихвата ова снага васкрсења и хуманизира. Уколико би неко могао да „укине“ ово Васкрсење наступио би такав слом светског друштва да би обнова стваралаштва била немогућа. Али, ко би то учинио значило би да је јачи од живота, јер је живот Васкрсење, стално Васкрсење. Због тога то није могуће. Могуће су повреде живота, његове основе љубави, његовог основног веровања. То су само изрази и повреде слободе. Живот ипак остаје и у њему доминира васкрсење или љубав:

Оно највише — уживање у општој грађевини света, осећање повезаности са целом његовом сликом, убеђење да припадају лепоти читавог призора, целокупне васионе.

Они су живели само кроз ту сједињеност. И зато их није привлачило уздицање човека над осталом природом, помодно кокетовање с њом, то човекопоклонство. Начела лажне друштвености преобраћане у политичку чинила су им се бедним рукотвореном и остала су им страна.²⁾

Можда би ово био и сав садржај романа, свега што је у њему речено са једном великом надом „да та општа грађевина света“ почива на идеји васкрсења. Са том се идејом живи кроз живот ове слике коју нам приказује Борис Пастернак. Али, то наш приповедач не изражава кроз догматске или теоретске филозофске анализе, мада се на њих осврће, већ кроз приказ самог живота, свих оних његових детаља који га чине реалним, и у оквиру тог живота се стално наглашава и нада у живот, или како се то опет у току збивања свега што се овде прича на једном месту и каже: „Душа има и своје место у простору...“³⁾ и смештена је као зуби у устима, али из најинтимније сумње како се то може схватити, да се то не може схватити, где је тај простор у који се могу све душе смештити. Међутим, Пастернак се задржава на аналогијама са обновом коју свуда видимо у природи, а посебно како се она може да запази у биљном царству:

Биљно царство је сасвим лако замислити у најближем суседству царства смрти. Ту, у зеленилу, међу гробљаниским дрвећем, између цветних изданака изниклих из леја, можда се налазе тајне преображавања и загонетки живота, око којих се ми паштимо. Марија у првом тренутку није познала Исуса кад је изишао из гроба, мислећи за њега да је вртлар који шета по гробљу.⁴⁾

Ово би био и садржај ове приче, приче о једном човеку који пролази кроз историју своје земље у њеним данима једне велике револуције, са највећим амбицијама да се постигне нешто што још у поднебљу те земље није забележено. Али је све то испричано једном топлином живота, пребогатог филозофијом, само филозофијом која је за нашег писца „шкрта припрема за уметност и живот“.⁵⁾ Тако да у овом делу изгледало би и нема много филозофије већ само заиста толико пуно уметности и живота. Али, филозофија ипак прати ово дело од почетка до краја, она је свуда присутна, јер свуда су по овом роману разасуте мисли о животу и васкрсењу, о раду и стваралаштву.

Човек је за нашег писца саздан од „два дела“, од Бога и рада. Све што се дешава око њега развита је људског рода. То је историја. У њој

распознајемо стваралачке епохе, које слеђују једна другу. Ту је Египат, или стара Грчка, на пример; као и познавање Бога „преко пророка“. Али, рад, који обавља цело савремено надахнуће — јесте хришћанство“, „још незамењен“. То би био резиме ове приче о лекару Живагу и његовим годинама. Морамо то да подвучемо, да је ову и овакву „филозофију живота“ Пастернак нам испричао уз само сликање живота, људи, догађаја, борби, сукоба љубави и мржње, страсти, уз слике о несавршеностима сваке врсте и уз највеће жудње према највишим тражењима љубави, а не уз дуге филозофске дијалоге, којих има, и у којим се само дискретно нагласи оно што избија из слика живота. На пример, слика о катанцу, „безначајна ситница“, како каже Пастернак, али „говорила је на свој начин о општем назатку који се снажно ширио“, у данима највећих напора револуције према највишим идеалима. Пастернак тако и види хришћанство као рад да остаје незамењено, али има слика из којих видимо колико много налазимо и у самом „црквеном животу“ нечег што је људско и несавршено, и што се неком лопиком тражи да преобрази, одстрани, у напору свега да „остане верно себи, историји“. Али, у томе је „успела само природа“. Јер ту су увек пролећа која се буде и увек опет „тихе зимске вечери, светлосиве, тамноружичасте“. Све друго, каже нам Пастернак, као да нам намеће „утисак нечег нестварног, трансцендентног“.⁸⁾ Али, ми смо такође део природе, део тог живота који не умире, у којем је све сам процес живота. Због тога у овом роману или приповедању „једног догађаја живота“ има толико много и цитата или осврта на стихире, на каноне о Богородици, о Христу, о Васкрсењу, из црквених богослужбених књига.

То би била основна структура романа Бориса Пастернака. То је тема о „преображају“, о васкрсењу. Али, то је и читава уметничком прозом испричана филозофија историје. Јасна, без оних уобичајених замагљивања интелектуалним апно-стицизмом, већ слободно причање, када реч прати саму мисао живота и потребе душе, уз сневаше о слободи. Јер дани које описује Пастернак, према његовим речима, били су ови:

Све створено, усклађено, све што се односи на свакидашњицу,

на људско пнездо и поредак, све је то отишло у прах и пепео заједно са преокретом целог друштва и његовим преуређењем. Све уобичајене вредности су одбачене и разорене. Остала је само несвакидашња снага голе, до последњег кончића опљачкане душе, за коју се ништа није изменило зато што је она у свим епохама подједнако зебла, дрхтала и тежила оној најближој поред себе, исто тако обнаженој и усемљеној...⁹⁾

Ово би била спољна слика свега у овом опису живота пуног толико разноврсних тема, заиста читава једна филозофија историје. Овде опет морамо да се сетимо и још једног великог савременог писца Сомерсет Моома када пише о литератури и када такође каже:

Живимо у једном узнемиренем свету, и нема сумње да је то посао приповедача да се интересује тим светом. Будућност је неизвесна. Наша слобода је у опасности. Ми смо у загрљају узнемирености, страха и неуспеха. Вредности у које се дуго веровало сада су под сумњом...¹⁰⁾

Борис Пастернак је испунио у овом смислу задатак једног приповедача на један ретко доследан начин, пуно уметности и функционалности једног хуманизма. Јер нам је испричао једну потресну причу, са толико наглашеном идејом живота, охрабрења, наде, али и свих облика, у толикој обилности, људске несавршености. Роман и почиње са таквом једном човековом несавршеношћу, смрћу човека, али и могућношћу тешења, наде. Истина, овде као да се то одмах и не наглашава тако много, већ некако узгред, скоро формалним речима, уз „девање“, али ипак уз речи о Христу. То је суштина романа — мисао о Васкрсењу. На супрот томе, како се то овде описује, у свету и историји као да постоји само „мећава... којој се ништа не може да супростави“¹¹⁾. Међутим, када се то изрази као осећање или расположење на једној страници овог дела, одмах следује друга мисао, друго разумевање, друга слика живота — повори се о празнику Богородице, о „јеку жетве“, када „сунце пржи“ и „лшеница уздиже у крстинама“. Та је идеја увек присутна, мисао или снага будућности, „ма-

штање о будућности“, жудња за новим. Затим, опет, наговештај надоласка олује; ту је и проблем „дауперизације“; али и питања Соловјева, Канта, Маркса, са наплатком да у свету има мало ствари којим човек преба да буде веран, управо да једино то што и заслужује верност јесте „верност бесмртности“, „том другом и мало јачем имену живота“. Тако да се и тај разговор, један од многих одмах на самом почетку овог причања, о Соловјеву, Канту и Марксу, завршава закључком: „Треба очувати верност бесмртности, треба бити веран Христу.“ Јер историја и није ништа друго, како се то овде такође подвлачи, до „утврђивање закона вековног рада на доследном одгонетању смрти и на њеном будућем савлађивању. Ради тога људи откривају математичку бесконачност и електромагнетске таласе, ради тога пишу симфоније. Без неког подстицаја немогућно је напредовати у том правцу. Та открића изискују духовну спрему. Основе за њу налазимо у Јеванђељу... а човек не живи у природи већ у историји, и да је њу, према садашњем схватању засновао Христос, да је Јеванђеље њен темељ“¹²⁾

То су мисли овога романа, молитва малог Јура, додније др Живага, да му мама буде примљена у рај, осећање неке више безбрижности међу људима због повезаности њихових егзистенција, јер се све не збива само на земљи, у коју закопавају мртваце, већ и у свету који неки називају „царством Божијим“ а неки историјом, а неки „некако другојачије“. Ту је и питање „душе“ која „нестрпљиво хрли према будућности“, значај причања Христовог само „причама из живота“, као и то да појавом „провинцијалца, Галилејца“, Христа, настаје нешто „друго“. Нестаје Рим старинарница позајмљених богова, свињарија спетљана простружним чвором, нестају народи, Дачани, Херули, Скити, ... тешки точкови без паока, и настаје човек, човек „који ни мрвице не звучи гордо, човек из захвалности разплашен у свим материнским успаванкама...“. Не морамо да будемо побожни, али живот мора да тече уз неку „унутрашњу музику“, та „музика је Божија реч“. Ту се читају и блаженства из Спаситељеве беседе на Гори. Не треба спреховати због васкрсења, јер је оно већ ту када смо се родили, а да то нионо ни приметили. Свест је светлост. Улази

се у састав будућности. Смрт је старо и досадно, тражи се ново, а „ново је вечни живот“. Реч је и о „драбењу логичке идеје“, што је у ствари сам овај роман баш то — једно велико грађење слике логике живота и историје. На свим страницама овог романа забележене су идеје или мисли, које цитирамо. Све то некако изворе из овог дела а да се све то опет посебно и не наглашава, већ онако како то и сам живот доноси.

Када је у роману реч и о „високом ноћном небу са звездама“, реч је и о „добром Богу и свецима“. Мали Јури, др Живаго, бави се од детињства Божијим законом, предањима и песницама, наукама о прошлости и природи, као и породичном хроником своје куће, као својим родословљем“. Сада, када расте, не боји се ничег, ни живота, ни смрти. На страницама овог романа читамо и то да је „Откровење Јованово“ „велика истинска уметност... и све оно што га допуњава“. Др Живаго је још у најранијој младости научио да уметност баш зато што „непрекидно размишља о смрти... тиме непрекидно ствара живот“. Једном речју, тако је и постало ово дело — кроз то размишљање.

Осврти на Јеванђеље су у роману веома чести. Оно стално прати живот свега што се овде дешава, и то на један необично скроман начин. Таквот га Пастернак и осећа, као „благу вест“ која се нуди „наивним и бојажљивим“ да живе на нов начин, са блаженством духа; реч је о новим односима. Нису у питању више народи, већ само „личности“.¹³⁾

Борис Пастернак се задржава и на питању оних болних неразумевања, питања прогона Јевреја у Русији. Није ли кроз јеврејски народ ослобођен свет паганства. Због чега онда да тај „умни народ способан за добро и искреност, вековима буде изложен поруги и уништавању!“ За Пастернака то остаје отворено питање да сам тај народ, који је „некада ослободио човечанство идолопоклоничког јарма, а сада се у тако великом броју посветио његовом ослобођењу од друштвеног зла“ нема снаге да се ослободи, сам себе, „верности преживелом, препотопском обележју које је изгубило значење појма народа...“. Јер Пастернак наглашава — нема више народа, постоје само личности. Међутим, сам Пастернак у овој својој фило-

зофији историје наглашава, баш у вези ових питања, да је „чињеница увек бесмислена ако човек у њу не унесе смисао“. Јер, „хришћанство и мистерија личности јесу управо оно што треба унети у чињенице да би оне стекле смисао за човека“. Пастернак преко свог јунака каже да ако би се Јевреји разишли, ако би пришли „осталима“, били би „први и најбољи хришћани на свету“.¹⁴⁾

Наилазе у историји моменти када је човек овеснији чињенице или потребе да се уместо одбачених људских закона преда оном што је најглавније — снази живота, или лепоти, или истини, да то управља њиме. Ово нам каже Пастернак такође на једној од својих страница ове историје, али то је на овој начин присутно као чињеница, као усвојено, на свакој страници ове потресне историје, једне револуције за коју каже да је „букнула нехотице, као предуго задржаван уздах“. Његови јунаци диокутују и о томе да се кроз тај „уздах“ овако „дрепороди“, јер су извршене две револуције, једна је сопствена, лична, а друга заједничка. Али, ту су и две новости, два крута, једна новост рат, крв, ужас, подивљалост, и друга животна мудрост која се учи, као и поштени напори. Али, када је једном у разговору главни јунак ове историје, др Живаго, чуо сабеседника да каже да су „разарања само законит предходни део једног ширег плана изградње“, да друштво није довољно разорено, да преба да се распадне до краја да би се „склопили његови делови на потпуно другачијој основи“, „њему се смучило“ и морао је да изађе из купеа воза, где се овај разговор и водио, према овом роману. Пастернак за свог главног јунака каже да се тако нашао „ни тамо ни овамо, од једних заостао, уз друге не пристао“; као и да се осећао „дипмејем пред монструозном машином будућности“, а ту је будућност и волео и ње се и плашио, мада је био спреман да „принесе себе на жртву да би било боље“, и то у време када је „половина људи престала да буде оно што је и не зна се шта изиграва“.

Ту су разговори о Хегелу и Бенедикту Кроче, као и о моментима да преба видети почетак револуције, јер „је то историја“, нешто што се „догађа једанпут у животу“. Нешто што је наишло у невреме, размишља о томе такође др Живаго, и због

тога је и генијално, „вештачки о-
странити ове старе смраљиве чире-
ве“, преба се „пробудити и устати“,
„треба ваокронуту“. Др Живаго пи-
ше и своју поему „Немир“. Али ту
су и размишљања да се није из „жан-
ци старе свргнуте државе доспело у
још тежи јарам револуционарне су-
пер-државе“, да се спас не налази
у „верности формама, него у осло-
бођењу од њих“, управо како се из
тежњи према оном што је највише
и најсветлије пада у ропство „мра-
чних начела“, а сањало се да им се
буде оудија.

Тако нас води овај приповедач,
који је заиста са највећим искрено-
шћу и пожртвовањем схватио своју
дужност приповедача, кроз догађаје
једног узнемиреног овета“. Та узне-
миреност је нешто што је настало
као **ново**. Овде смо онда пред јед-
ном веома симболичном сликом: др
Живаго зна да се мора, или мора-
мо, вратити старом животу, преки-
нутим, али када? Треба најпре завр-
шити овај нови!¹⁵⁾

Пастернак тако поставља питање
или однос „старог“ и „новог“ у јед-
ном смислу који се лако разуме са-
мо у контексту његове филозофије
историје. У оквиру тог питања су и
теме о „насиљу“, „тиранији“, затим
„праведност народног гњева“, „же-
ље да се живи по правди“, „праже-
ње истине“, али и да се „насиљем
ништа не може постићи“. „Добру
треба привлачити добрим“.

Наш велики уметник се стално
бори са овим проблемом, питањем
баш тог зла кроз које би се опет
остранило зло, ако то може. Он је
ту заиста хамлетовски збуњен. Ме-
ђутим, он налази и решење, јер осе-
ћа да на ступњу хамлетовске нео-
длучности не може да остане. Он се
и моли и да га та судбина мимои-
ђе. Због тога се ова питања у овом
роману, и ако су то она велика пи-
тања, на извештај начин веома
скромно и постављају, и решавају
уз сам живот, уз његов ток. Никада
уз какву теорију, већ уз пажљиво
слушање шта сама природа прича и
колико се све то слаже са оним
што је „прекинуто“, а што треба да
се настави.

На ова ова питања Пастернак
нам највероватније једном речју од-
говара кроз своје разумевање умет-
ности, а што може да се схвати у
најширем смислу, уметности живота,
јер уметност за нашег писца није
питање свег или оног вида форме,

„већ је уметност, за овог нашег пра-
вославца, много пре тајанствени и
прикривени део садржине“. Тако Па-
стернак наглашава еволуциони мо-
менат у разумевању и усвајању
смисла историје, јер нам опет на
једном другом месту каже да се иде
напред, на пример, у науци, кроз
„обарање владајућих заблуда и ла-
жних теорија“. То би био закон од-
бијања, а док у уметности би био
заступљен „закон привлачности“, јер
се у уметности иде напред преко
„обожавања вољених предходника“. Из
свега оног што нам описује ви-
димо колико у самом животу има и
законитости развоја уметности и за-
конитости развоја науке, привлачно-
сти и одбојности.

Најзанимљивије је код Пастерна-
ка баш то да он поставља ова ова
„велика питања“, баш питања „крај-
њих циљев човечанства“, које опет
и сам ооућује да су „питања не-
скромности“, и због тога да више
всли, како у роману каже др Жива-
го, Пушкина и Чехова, „њихову сти-
дљиву незабринутост за тако крутне
ствари“ као што су „циљеви чове-
чанства“, или „лично спасење“, које
постављају Гогољ, Толстој, Достојев-
ски. Али, Пастернак је сав у про-
блематици баш ове пројнице уметни-
ка и мислилаца, више него и један
писац нашег времена. Само, као
што ћемо се на томе још задржати,
кроз један, рекло би се, више напор
да се прича сам живот, што више
онај најједноставнији живот који се
развија са свим његовим потребама;
уз напор да се потисне икаква пре-
окупација за „питања“ кроз интеле-
ктуални напор, већ једноставно да
се живот прати у његовој узнемире-
ности и потреби за миром — из тога
онда произилази да се морају да по-
стављају и питања Гогоља, Достојев-
ског и Толстоја, али да се осећа
несталнија више за Пушкином или
Чеховом, „њиховом стидљивошћу“.
Тако Пастернак на свој начин овим
својим романом делује, у погледу
једне мисаоне стваралачке функци-
је, лакше и непосредније, са изве-
сним методолошким поступком ево-
луционог усвајања и решавања ових
„великих питања човечанства“, као
и „личног спасења“. Нешто што је
заиста веома препоручљиво, јер овдас
тако питање Бога није експеримен-
тално наглашено, а што суштински
није ни могуће.

У позадини свег свог причања Па-
стернак има своје основно верова-
ње, догму о васкрсењу, али за коју

зна да јој се не можемо приближити интелектуалним анализама, разматрањима, већ само кроз ток живота, његове случајности, његове лепоте као и недостатке, ограничености, једном речју кроз сам живот. Неки пут изгледало би то да је све случајно, узгредно, баш питање тог васкрсења. Али, оно се поставља ипак толико пута, толико често, на страницама и страницама ове приче, и због чега читалац, ипак, коначно не може да избегне утисак а да то и није главна садржина овог романа. Јер, Пастернак сасвим уоваја гледиште да ни саме историјске догађаје, саму историју, није могуће објаснити на основу каквог научног модела, кроз какав наш интелектуални појмовни облик, који смо створили, израдили, као наш кључ попребан нам за тумачење историје. Пастернак као приповедач једног историјског догађаја, једног заиста узбудљивог толико важног и толико преокретног догађаја у људској историји, такође не налази кључ за тумачење смисла историје у каквом научном ставу или теорији, већ једноставно он нам само прича једну историју и све оно што из ње избија, што његови јунаци осећају као потребу.

Из овог причања онда произлази и његов стални и стални нагласак на смислу историје који се може разумети само у смислу историје појаве хришћанства. Али, то не сме да буде теорија, као што Пастернак и зна да хришћанска догма није теорија, већ нешто непосредно, нешто што је ту као стање свести, као потреба, која ако се анализира, интелектуализира, она се измиче, удаљава. Један приповедач, сведочи нам о томе Пастернак, мора да буде и сведок те чињенице, и он је бележи онако како се и појављује, увек узгредно, али увек са толиком дубином, да је то и основа историје. Због тога баш ово велико дело колико привлачи, како својом „стваралачком функцијом“ толико исто привлачи и самом оном лепотом чистог уживања које пружа свом читаоцу.

Питање религије, питање Бога, истраживање истине о „вечним питањима“, о спасењу, васкрсењу, животу или смрти, овде се ванзвучно, методично, са пуно једног здравља и животног оптимизма, уз најстрашније слике страдања, поставља без оне наглашености, оног тражења решења, како се то уобичајено у нашим

временима „хиперпрофираног интелекта“ желе ова питања и да поставе и да решавају. На пример, морамо поново да се вратимо на сну слику малог Јура, којем су тог дана сахранили мајку, када га теши ујак у току ноћи, речима, изгледало би чисто формалним, речима једног само обичаја, о Христу, јер се изговарају уз зевање и наставак спавања¹⁶); али, наш приповедач ових догађаја смрти и живота запажа и то да често сама „природа зева, протеже се, преврће на другу страну и поново успављује“¹⁷) уз нова буђења, и нове констатације... каква снага и јасноћа звука¹⁷). Ту снажну слику неумишљивог живота допуњује и сликом: „ноћ уочи Великог четвртка, ... дубоко иза мрежасте кишне копрене кретале су се и плавили једва приметне светиљке... верници су ишли на јутрење...“¹⁸).

Пастернак воли да описује сва годишња доба, то су заиста незаборавне слике које нам он даје, али посебно се задржава на описима зиме као и пролећа и његове прве веснике. Он такође зна да је у „догми о Богородици, о непорочном зачећу, изражена општа идеја материнства“, постављајући и питање колико је „свако зечеће непорочно?“.

Има нечег старог у овом садржају, али наставља се и као „ново“. У тај се садржај укључује и низ других питања: о оним пред чије је „ноге револуција положила све своје дарове“, „строгих споменика у којима је политичка таштина уништила све живо, људско“; као и о свим оним који се боре на супротним странама, једни против других, али са истим текстом истог псалма, у амајлији, које носе на грудима; а што би и било и питање о облицима револуције, која се развија у оквиру једног историцизма, али са неком невиношћу на обема странама; ту су и питања о „атрофији друштвеног нерва“, о окорелој малограђанштини, непробуђености пред вишим социјалним планом живота на обема странама. На пример, случај трговкиње, њене молитве у цркви, као и носталгије за старим, само то су случајеви који имају облике и „старог“ и „новог“, који су такође знак за питање шта је ново а шта старо, где је континуитет са оним што треба да буде, што је верно историји. „На силу нема љубави“, каже нам такође Пастернак; а љубав је према томе нешто и старо и ново, што увек треба да се рађа, васкрсва. За јунаке ове приче Богородица

је коначно „уточиште света, књига живе речи“.

Овде је опет и оно што бисмо рекли да је поента романа када је у питању она хоризонтална линија историје коју нам наш приповедач тако верно и отворено описује, када је у питању повратак старом животу, том који је прекинут, али што није могуће док се не „заврши овај нови!“. Јер нам то Пастернак коначно тумачи, у свом роману на неколико страница, освртом на стихире из богослужбених књига, у којима се сједињују „старозавестни и новозавестни појмови“, преплитање „старина старог и новина новог“, али и када се испољавају јасно и „њихове разлике“. „Море је после преласка Израиља постало поново непроходно, а Дјева родивши Господа остала је нетакнута! Оба су догађаја каже Пастернак била чудо, али су раздвојила историју, на првобитно и ново. То „ново“ је послеримско, које је одмакло далеко напред. Само континуитет није прекинут. У том смислу онда Пастернак и тумачи своју филозофију историје — вратити се старом животу, прекинутом. Треба се вратити свему, једном речју, што је било као најбоље што се очекивало, и што је дошло и што сада значи рад, утакмица у усавршавању. Али, то и није ново то што данас разумемо, у тој револуцији као ново, јер ново и његове несавршености треба да прођу, а то је опет тема о васкрсењу“.

Страст на старословенском, као што ви одлично знате, значи пре свега патњу, муке Господње, „гріа диј Господ к вољној страсти“ (Господ, који иде на добровољно мучење)... Али, та реч значи и порок, пожуду. „Страстима поробив достојанство душе моје, скот бих“, „Изгнани из раја, трпљењем мука покуша смо вратити се“, и тако даље...“ 20)

Можда бисмо у овим речима које изговара једна личност у роману и нашли одговор на целокупно тумачење историје нашег писца, живота, паћања, рада и развоја, као и слободе. А то је оно што је као посебно, такође, наглашено у овом делу.

Међутим, све није тако једноставно, Пастернак опет јако наглашава да се процес историје, као и процес догађаја једне револуције, не може тако лако да упрости и образложи тумачењем. Све је један сложен процес. Једино што члану наше Цркве, аутору овог дела, историја

личи, и тако би могла да се лако разуме, више у једном погледу на биљно царство него животињско. Јер у биљном царству све се брже преображава, мада остаје на месту. Тако да људско друштво пре личи на једну шуму која се обнавља, у сталном растењу, у сталним променама, нешто што се „тешко лови“. Историју „нико не ствара“, она расте, али се то не види као што се не види ни како трава расте. Ако нам Пастернак, односно његов јунак др Живаго, у извесним моментима жури да каже како је добро то што је настало, јер нестају многа зла, многи чиреви, и, склон да то упореди са појмом васкрсења, обнове, он опет одмах жури да каже и то да историју и револуције, ратови, цареви и робјеспери, подкресују, рушећи за неколико дана старо, каткад за неколико часова или можда и неколико година, кроз свој дух ограничености. Шта онда остаје од тог „подкресивања“? Људи се извођачима тих „операција“ клањају вековима као „светињама“, а у ствари клањају се „духу органичности који је и довео до преврата 21“). Изгледало би с једне стране да је ово само хамлетовско разматрање историје и све људске неодлучности око ње. Међутим, ратове и револуције и условљује људска ограниченост и може се без њих. Из ове филозофије историје можемо да разумемо да је прелазак преко Црвеног мора ствар историје, као и ропство које му предходи. Могло се међутим остати у „земљи обећаној“ и не пасти у ропство. Вредност се слободе може разумети и без искуства ропства. У сваком случају ратове и револуције условљује људска ограниченост, која их у ствари и изводи. Може ли се без тог „подкресивања“? У условима људске ограничености, изгледа као да не може!

Размишљања о историји Пастернака воде у оваква закључивања, као што видимо. Можемо да закључујемо о томе како је све то пуно супротности, супротних гледишта. Тако само изгледа. Јер, Пастернак често као и да не крије свој „хамлетовски став“ пред историјом, као да то и истиче. Он нам међутим, само показује где нас воде наши напори у нашем разумевању или рационализирању историје, када је сувише интелектуализирамо. Ако се тражи неки други кључ, изван Васкрсења, неки наш модел, у оквиру наших научних напора, онда мора да настану неразумевања, из противуречности, а историја остаје да казује своју „причу“, свој „живот“, историју Ва-

скрсења, без обзира да ли ми то можемо да разумемо. То је оно што у једној синтези причају саме чињенице живота на које се осврће или које одабира Пастернак да их прикаже. Истина он их не наглашава као одабране чињенице које иду у прилог његовој тези, или његовој вери. Наш приповедач их прича онако како живот тече, како их наноси у данима чији је он сведок. Тако да, заиста, оно што је најважније у овом роману, видимо да је то више сама структура живота која се намеће са својом идејом Васкрсења, него да је више реч о самој структури ума нашег приповедача, која онда несвесно одабира да нам каже оно што жели према својој вери. Међутим, исто тако, сав овај немир, узнемире ни свет, који нам описује Пастернак, по дужности приповедача, јер се у њему нашао, стран је нашем писцу. Све што чини он само проба да га као „истраживач истине из простог народа“ некако протумачи или објасни. Због тога се он коначно тако

често уздиже изнад свега тога, и креће у апстракције тумачења које би биле обавезне за све, за целокупну светску историју, за смисао историје уопште, што нема никакве посебне везаности за локалитет његовог рођења, места и времена. То је пак оно што је најинтересантније у овој студији историје.

Међутим, пре него завршимо своју мисао у том погледу, поводом једног новог таласа још већег интересовања за овај роман широм света, као и код нас, потребно је да се осврнемо опет на она запажања у светској књижевној критици која су се појавила у току ове прошле деценије. Утолико ћемо лакше или јасније схватити оно што је ортодоксно у овом заиста једном добром делу, у којем све што је речено, све дате чињенице, „унутрашње везане“, нису лична проблематика само писца, Пастернака, нити опет нешто посебно, ствар једне земље, једне вероисповести, једног посебног времена.

— Наставиће се —

1) Борис Пастерник, Доктор Живаго, Просвета, Београд 1962. (I и II књига), стр. 291, II књ.

2) Исто, 293

3) Исто, 272

4) Исто, 283

5) Исто, 184

6) Исто, 189

7) Исто, 152

8) Исто, 151

9) Исто, 178

10) W. Somerset Maugham, ON LITERATURE, London 1967., str. 190

11) Исто, 43, I књ.

12) Исто, 48—49

13) Исто, 178

14) Исто, 180. и 62, II књ.

15) Исто, 329, I књ.

16) Исто, 43.

17) Исто, 43—44, II књ.

18) Исто, 71

19) Исто, 39,

20) Исто, 188—193

21) Исто, 293.